

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті наведені результати констатуючого експерименту по формуванню економічної культури студентів-випускників вищого економічного навчального закладу. В ході експерименту визначені рівні її сформованості та їх якісні характеристики, з'ясовано мотиви вибору студентами майбутньої професії, які є визначальним фактором розвитку професійної спрямованості та мотивації учіння

Ключові слова: економічна культура, рівні сформованості економічної культури, загальнокультурні та професійні якості особистості

Ключевые слова: экономическая культура, уровни сформированности экономической культуры, общекультурные и профессиональные качества личности

Keywords: economic culture, levels of economic culture, general cultural and professional qualities of personality

В умовах інформатизації та інтелектуалізації усіх галузей народного господарства зростання творчих елементів у соціально-економічній сфері діяльності потребує підвищення наукових знань, творчої ініціативи, нової якості професійних умінь у сфері управління економікою. Особливого значення у вирішенні цих проблем набуває економічна культура фахівців економічного профілю, усвідомлення ними корисності їх праці, відчуття

причетності до діяльності трудового колективу та суспільства в цілому. Економічна культура як *системне утворення, включає професійні знання, уміння, навички, спеціальні інтелектуальні здібності і якості, моральні принципи та ціннісні норми особистості, які необхідні для професійної адаптації у сучасному економічному середовищі* [5]. Економічна культура виступає як регулятивний фактор діяльності майбутнього спеціаліста.

У роботах сучасних дослідників широко представлено проблеми, напрями, умови формування економічної культури, рівня її сформованості в процесі підготовки майбутніх фахівців у різних сферах діяльності [1, 2, 3, 6].

Однак, слід наголосити на тому, що не достатньо дослідженими залишаються проблеми формування економічної культури та її оцінки в процесі підготовки фахівців саме економічної сфери діяльності. Ці питання, у тому числі, полягають у оптимальному виборі та актуалізації змісту навчальних дисциплін, у першу чергу соціально-гуманітарного циклу, які за своїм змістом розглядаються нами як основоположний фактор формування економічної культури.

Метою дослідження було визначити основні критерії, показники та рівні сформованості економічної культури студентів Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Економічну культуру студентів було оцінено за системою критеріїв, що передбачала: розуміння цілей, завдань професійної діяльності; спеціальну теоретичну підготовку; практичну готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності; сформованість професійних якостей. Визначено відповідні показники (мотиваційний, змістовий, практично-орієнтовний, професійно-орієнтовний) з уточненими їх характеристиками та рівні економічної культури (репродуктивний, конструктивний та творчо-евристичний).

Аналіз результатів дослідження економічної культури, її структурних компонентів дозволив визначити професійно-психологічний портрет

спеціаліста економічної сфери діяльності на основі компетентісного підходу. Структурними компонентами системи компетентностей є професійна, комунікативна та психологічна компетентність. Важливою умовою формування економічної культури в системі економічної освіти є гуманітарна підготовки.

Децентралізація діяльності вищих навчальних закладів України з формування економічної культури, поява нових варіативних навчальних програм на регіональному рівні за рахунок вибіркових дисциплін, наявність літератури різних країн, яка розкриває особливості професійної підготовки економістів, але не адаптованої до української дійсності, зазначають необхідність у регулюванні єдиного освітнього, наукового й інформаційного простору на основі державних стандартів.

На скільки відповідає якість професійної підготовки економістів, сформованості їх економічної культури до сучасних вимог через поняття «економічна культура» залежить від оцінки тієї чи іншої категорії експертів: виробником освітніх послуг (ВНЗ) чи споживачем (керівником підприємства). Це можна пояснити різними підходами у тлумаченні ключового поняття «економічна культура», та відмінністю у визначенні шляхів формування цього утворення у системі професійної підготовки.

В ході констатуючого експерименту нами проведений контент-аналіз нормативної навчальної документації, зокрема діючих навчальних програм з гуманітарних дисциплін у Національній академії статистики, обліку та аудиту на предмет їх впливу у формуванні економічної культури майбутнього економіста. Для аналізу змістовного компоненту професійної підготовки нами обрані навчально-методичні матеріали (освітньо-професійні програми, навчальні плани, навчальні програми) відповідно до освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр». За основу взяті освітньо-кваліфікаційні характеристики даних рівнів професійної підготовки, де визначаються базові функції та професійні якості майбутнього економіста.

Зміст навчального матеріалу проаналізованих програм відповідає навчальним планам, освітньо-професійним програмам (ОПП), освітньо-професійним характеристикам (ОКХ) (табл. 1, 2).

Проведений аналіз змісту гуманітарної підготовки в системі економічної освіти дозволив зробити висновки, що суттєвий вплив на формування економічної культури майбутніх фахівців здійснюється через цикл соціально-гуманітарних дисциплін. Зміст цих дисциплін розглядається нами як основоположний фактор формування економічної культури, оскільки він містить наукову інформацію, що забезпечує оволодіння студентами системою знань, яка складає основу когнітивного компоненту економічної культури.

Аналіз базової економічної підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» був необхідним для уявлення рівня сформованості економічної культури студентів. Це мало стати підґрунтям для подальшої професійної підготовки магістрів.

Таблиця 1

Елементи економічних знань і умінь навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу з формування економічної культури студентів спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

Назва дисципліни	Елементи економічних знань і умінь
<i>Філософія</i>	Формування професійного економічного мислення, трактування понять культура та професійна культура
<i>Культурологія</i>	Поняття духовної культури, її цінності, зв'язок з економічною культурою
<i>Українська мова (за професійним спрямуванням)</i>	Формування ділового стилю викладення інформації з використанням спеціальних економічних термінів
<i>Іноземна мова (за професійним спрямуванням)</i>	Бізнес-курс іноземною мовою
<i>Правознавство, Господарське законодавство, Фінансове право</i>	Правова культура фахівця, нормативна база економічної діяльності

<i>Історія України</i>	економічний аспект історичних подій
<i>Соціологія</i>	соціальні аспекти загальної та економічної культури
<i>Психологія і педагогіка</i>	індивідуально-психологічні властивості особистості
<i>Економічна психологія</i>	психологічна характеристика економічних явищ та процесів; поняття «економічна людина», «економічні інтереси», «економічна діяльність», «економічне мислення та свідомість»
<i>Етика ділового спілкування та протокол</i>	психологічні та етичні основи ділового спілкування, культура взаємовідносин та переговорів

Таблиця 2

Елементи економічних знань і умінь навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу з формування економічної культури студентів спеціальностей освітньо-кваліфікаційного рівня «магістрів»

Назва дисципліни	Елементи економічних знань і умінь
<i>Філософія науки і освіти</i>	загальні закономірності, напрями та принципи пізнавального процесу; формування культурно-освітніх цінностей в умовах історичного поступу та сучасних глобалізаційних викликів.
<i>Педагогіка вищої школи</i>	загальні закономірності педагогічного процесу; формування загальнолюдських та професійних цінностей, бачення розвитку системи вищої освіти України в контексті Євроінтеграції,
<i>Соціальна відповідальність</i>	теоретико-методологічні, методичні та організаційно-економічні аспекти формування і розвитку соціальної відповідальності.
<i>Економічна культура та професійна етика</i>	теоретико-методологічні, методичні та організаційно-економічні аспекти формування і розвитку економічної культури та морально-етичних основи професійної діяльності, принципи і норми професійної

Аналіз змісту навчальних дисципліни соціально-гуманітарного циклу дозволив зробити наступні висновки:

- навчальні програми дещо опосередковано висвітлюють питання сутності, структури економічної культури, її ролі в системі професійної готовності як діючого фактору професійної діяльності економіста;
- просліджується недостатня спрямованість навчальних дисциплін на висвітлення загальнолюдських та економічних цінностей, морально-етичних засад діяльності у економічній сфері;
- не в повній мірі забезпечується міждисциплінарні зв'язки між циклами гуманітарної та професійної підготовки.

Це спонукало до пошуку шляхів актуалізації змісту економічної освіти, послідовного та поглибленого розгляду даного феномену на міждисциплінарних засадах в контексті професійної підготовки.

З метою вивчення рівня сформованості економічної культури студентів-випускників НАСОА нами проведений констатуючий експеримент, в ході якого нами визначені рівні сформованості економічної культури студентів, які мають наступні якісні характеристики [4]:

– *репродуктивний (низький) рівень* характерний для студентів, які володіють знаннями на рівні уявлення, поверхово орієнтуються у змісті основних економічних проблем, недостатньо чітко усвідомлюють сутність економічних понять, необхідних для розуміння економічних процесів і явищ та ефективного виконання професійно-економічної діяльності. Такий рівень не дає можливості висловлювати компетентні судження стосовно існуючих актуальних економічних проблем та шляхів їх розв'язання. Студенти не завжди усвідомлюють важливе значення економічної культури в контексті професійної підготовки й не прагнуть до її підвищення.

– *конструктивний (середній) рівень* – студенти володіють знаннями на рівні можливості вибору з кількох альтернативних варіантів. Вони здатні виконувати типові економічні завдання за алгоритмом та заданою послідовністю, виправляти допущені неточності, приймати рішення на основі аналізу поточної економічної інформації, виконувати практичні завдання за зразком (інструкцією). Здебільшого усвідомлюють важливість формування економічної культури та оцінюють свою поведінку з погляду її економічної ефективності. Пізнавальний інтерес в системі професійної підготовки носить циклічний характер, в окремих випадках, в разі зацікавленості, проявляють активність. Мотиви навчально-пізнавальної діяльності як передумови формування економічної культури носять прагматичний характер.

– *творчо-евристичний рівень* – це системні ґрунтовні знання, наповнені особистісно-значущім змістом. Студенти демонструють критично-аналітичний рівень мислення, що дозволяє усвідомлювати економічні явища та процеси, формувати власну аргументовану позицію, самостійно порушувати і вирішувати актуальні економічні проблеми, аналізувати та систематизувати наукові знання, вирішувати економічні завдання нестандартними методами і способами, прогнозувати та передбачувати результати власних рішень та дій. Цій категорії студентів властивий високий рівень організації розумової праці і сформованості евристичного економічного мислення. Вони добре усвідомлюють значущість економічної культури для майбутньої діяльності фахівця, проявляють об'єктивність в оцінці її рівня і прагнуть вдосконалення професійної компетентності. Студенти активні в особистісному самовизначенні та самореалізації як в навчальній діяльності, так і в професійній економічній сфері. Вони проявляють високу сформовану позитивну мотивацію, яка спрямована на впровадження економічних цінностей і якостей у різних сферах життєдіяльності.

Дослідженню підлягали 4 контрольні групи, з яких 2 групи четвертого курсу бакалаврської підготовки та 2 групи п'ятого курсу магістерської підготовки – всього 120 студентів. Це давало можливість порівняти дані сформованих якостей на вихідному (у бакалаврів) та вхідному (у магістрів) етапах підготовки. В ході експерименту використана комплексна методика: опитувальні методи (анкетування, бесіди), спостереження та аналіз навчально-методичних матеріалів, контрольні завдання професійного спрямування. За результатами системного анкетування отримана основна інформація, яка була доповнена матеріалами спостереження та бесіди.

Анкетування проводилося з метою виявлення мотиваційного компоненту, ціннісних показників, а саме: «усвідомлення мети та соціального значення професійної діяльності», «ставлення та задоволеність вибором економічної спеціальності» тощо.

Результати отриманих даних свідчать, що розподіл значень за ознаками кожного з показників майже однаковий у всіх контрольних групах за деякими відхиленнями у групах магістрів (табл. 3, 4).

Так, серед опитаних студентів бакалаврської підготовки виявлено:

- *репродуктивний* (низький) рівень показало 43,3% респондентів;
- *конструктивний* (середній) рівень – 35% студентів;
- *творчо-евристичний* (високий) рівень – 21,7%.

Відповідно в контрольних групах магістрів отримані наступні результати:

- *репродуктивний* рівень – 36,6% студентів;
- *конструктивний* рівень – 40% студентів;
- *творчо-евристичний* – 23,4% студентів.

Просліджуються деякі відхилення у сторону зростання показника середнього рівня у студентів магістерської підготовки (35% – 40%), що можна пояснити вже певним практичним досвідом та отриманням додаткової інформації в процесі навчання.

Аналіз результатів дослідження дозволив встановити позитивну динаміку в усвідомленні мети та соціального значення професійної діяльності, та задоволеність вибором економічної спеціальності, які проявляються у студентів в процесі практичної підготовки, зокрема проходження практики. Такі зміни найбільше проявляються у магістрів, які суміщають навчання із професійною діяльністю. Саме у цієї категорії студентів спостерігаються якісні зміни у сформованості ділової активності у сфері навчальної та професійної діяльності та достатній рівень розвитку морально-етичних якостей як на розумовому, так і поведінковому рівнях.

Таблиця 3

Розподіл показників рівнів сформованості економічної культури студентів груп освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (за результатами констатуючого експерименту)

Ознаки показників	Рівень прояву					
	Репродуктивний		Конструктивний		Творчо-евристичний	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Усвідомлення мети та соціального значення професійної діяльності	23	38,33	20	37	17	28,3
Ставлення та задоволеність вибором економічної спеціальності	21	35,0	24	37,6	15	25,0
Самоконтроль та самоаналіз	20	33,33	23	38,3	17	28,3
Теоретична професійна підготовка	31	51,67	15	25,0	14	23,3
Професійна компетентність	27	45,0	21	35,0	12	20,0
Уміння застосовувати набуті знання для вирішення професійних завдань у різних ситуаціях	28	46,67	21	35,0	11	18,3
Ступінь оволодіння практичними вміннями і	27	45,0	22	36,7	11	18,3

навичками						
Ступінь розвитку професійної комунікативності	23	38,3	24	37,6	13	21,7
Ступінь ділової активності у сфері навчальної та професійної діяльності	29	48,3	19	31,67	12	20,0
Ступінь розвитку морально-етичних якостей на розумовому та поведінковому рівнях	28	46,67	21	35,0	11	18,3
Нестандартність економічного мислення у прийнятті рішень	29	48,3	21	35,0	10	16,7
<i>Узагальнений результат за рівнями прояву економічної культури</i>	<i>26</i>	<i>43,3</i>	<i>21</i>	<i>35,0</i>	<i>13</i>	<i>21,7</i>

Таблиця 4

Розподіл показників рівнів сформованості економічної культури студентів груп освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» (за результатами констатуючого експерименту)

Ознаки показників	Рівень прояву					
	<i>Репродуктивний</i>		<i>Конструктивний</i>		<i>Творчо-евристичний</i>	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Усвідомлення мети та соціального значення професійної діяльності	23	38,3	25	41,7	19	31,7
Ставлення та задоволеність вибором економічної спеціальності	21	35,0	24	40,0	15	25,0
Самоконтроль та самоаналіз	20	33,3	23	38,3	18	30,0
Теоретична професійна підготовка	24	40,0	27	45,0	14	23,3
Професійна компетентність	22	36,7	21	35,0	12	20,0

Уміння застосовувати набуті знання для вирішення професійних завдань у різних ситуаціях	20	33,3	21	35,0	12	20,0
Ступінь оволодіння практичними вміннями і навичками	21	35,0	22	36,7	11	18,3
Ступінь розвитку професійної комунікативності	23	38,3	24	40,0	13	21,7
Ступінь ділової активності у сфері навчальної та професійної діяльності	24	40,0	27	45,0	12	20,0
Ступінь розвитку морально-етичних якостей на розумовому та поведінковому рівнях	25	41,7	27	45,0	13	21,7
Нестандартність економічного мислення у прийнятті рішень	19	31,7	23	38,3	15	25,0
<i>Узагальнений результат за рівнями прояву економічної культури</i>	22	36,6	24	40	14	23,3

В ході констатуючого експерименту нами було з'ясовано мотиви вибору студентами майбутньої професії, які є визначальним фактором розвитку професійної спрямованості та мотивації учіння.

За результатами анкетування виявлені наступні типи мотивів. Найбільш соціально значущими з них були «престижність професії» та «інтерес до професії». В той же час, показник такої мотивації виявився незначним (відповідно – 18 осіб або 15% та 20 осіб або 16,7%).

У відповідях переважали мотиви прагматичного характеру: «вища економічна освіта забезпечує працевлаштування та отримання достойної заробітної плати», «бажання отримати вищу освіту» (46 осіб або 38,3% та 32

особи або 26,6% відповідно). На інші причини вказали 4 особи, що становить 3,3% відповідей.

Соціально-значущі мотиви притаманні молоді, яка попередньо навчалась у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях або профільних економічних класах. В процесі вивчення факультативного курсу «Основи економіки» учні мали можливість отримати більш повну інформацію про сферу економічної діяльності, усвідомити її роль та соціальне значення, а також перспективи професійного зростання у цій сфері діяльності. Додатковим фактором свідомого вибору професії була змістовна профорієнтаційна робота, яка носила системній характер.

До категорії молоді, що чітко усвідомлює перспективи майбутньої професії слід віднести осіб, у сім'ях яких батьки або інші родичі працюють даній сфері (бухгалтери, аудиторі, фінансисті, банкіри тощо).

Крім того, нас цікавили фактори впливу вибору сфери професійної діяльності. Відповіді розподілились наступним чином:

- профорієнтаційна робота в школі – 15%;
- порадили батьки – 26,7% (у тому числі – 16% респондентів, чії батьки працюють за економічним фахом);
- порадили знайомі, що навчались в Академії – 12%;
- вибір випадковий – 3,8%;
- інформація з Інтернет джерел – 13%;
- підготовчі курси в Академії – 10 %;
- маю власні уявлення та перспективи професійної діяльності даного спрямування – 18%;
- інше – 1,5 %.

Отже, вивчення стану сформованості економічної культури студентів економічних спеціальностей НАСООА на основі визначених критеріїв та показників дозволили зробити висновок, що при традиційній системі економічної освіти як результат навчально-виховного процесу превалює

репродуктивний рівень сформованості економічної культури: 43,3% – серед бакалаврів та 36,6% – у магістрів.

Високий показник репродуктивного рівня сформованості економічної культури, зокрема за такими ознаками як «теоретична професійна підготовка», «професійна компетентність», «уміння застосовувати набуті знання для вирішення професійних завдань у різних ситуаціях», «нестандартність економічного мислення у прийнятті рішень» можна пояснити з одного боку відсутністю цілісної системи організації навчально-виховного процесу з його логікою та послідовністю формування професійної компетентності у контексті гуманітарної та професійної підготовки.

Висновки. Результати констатуючого експерименту довели, що в системі освіти не використані всі можливості в усіх ланках навчально-виховного процесу для формування високого рівня професійної, комунікативної та психологічної компетентності. Сьогодні вища економічна освіта – це простір для вибору пріоритетів, поле інноваційних процесів у сучасній професійній педагогіці.

Підвищення якості професійної підготовки економістів можна досягти шляхом:

- спрямованості освітнього процесу на становлення і розвиток базових здібностей людини, вплив на розвиток його сутнісних сил, який має носити креативний пошуковий та діяльнісний характер;
- внесення певних коректив у зміст навчання з посиленням культурологічного аспекту у теоретичній та практичній підготовці магістрів для формування загальнокультурних та професійних якостей особистості майбутнього фахівця.

Література

1. Балашова Ю.В. Педагогічні умови формування економічної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників: дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Балашова Юлія Валеріївна. – Хмельницький, 2002 – 188 с.

2. Дзундза А.І Теоретичні та методичні засади формування соціоекономічної культури студентів вищих навчальних закладів [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Дзундза Алла Іванівна ; Донецький національний ун-т. - Донецьк, 2005. - 472 с.

3. Коваленко О. В. Критерії та показники рівнів сформованості економічної культури студентів інженерно-педагогічних спеціальностей ВНЗ / О. В. Коваленко // Наука і освіта. Сер. педагогіка. – О., 2011. – № 6 : Спецвип. – С. 117 – 119.

4. Пархоменко В. Критеріально-рівневий аналіз економічної культури / В. В. Пархоменко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка – Вип. 122 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2014. – 344 с. (Серія: Педагогічні науки)

5. Пархоменко В.В. Соціокультурний підхід формування економічної культури в системі економічної освіти / В. В. Пархоменко // Наукові записки. Випуск 4. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 1. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2013. - 347 с. – С. 315 – 319.

6. Тандир Л. В. Формування економічної культури студентів промислово-економічного коледжу в професійній підготовці : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тандир Лариса Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 283 с.